

Ideologinės ir partinės polemikos socialiniais klausimais atspindžiai lietuviškoje Oberosto spaudoje 1917–1918 metais

EDMUNDAS GIMŽAUSKAS

Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g. 17, 01101 Vilnius
El. paštas e.gimzauskas@yahoo.com

Straipsnyje nagrinėjama vadinamojo „socialinio klausimo“, arba „socialinės problemos“, suvokimas ir atspindėjimas Pirmojo pasaulinio karo metų lietuviškoje periodinėje Oberosto spaudoje. Pirmojo pasaulinio karo metai yra tarsi natūrali jungtis tarp dviejų skirtingų laikotarpių, kai prieškarui lietuviškame kontekste iš esmės vyko vien visuomeninis diskursas socialiniais klausimais, o baigiantis karui jau imta kurti Lietuvos valstybės socialinės apsaugos politikos pradmenis. Nepaisant to, karo laikotarpis, o ypač vokiečių okupacijos periodas, Lietuvoje vis dar menkai tyrinėtas socialinės problematikos atžvilgiu. Tad svarbu išsiaiškinti, kaip vokiečių okupacijoje likusių lietuvių aplinkoje reflektuotos socialinės problemos, kokios buvo prieškarui vykusio socialinio diskurso tolesnės tendencijos. Manytume, kad šio diskurso esmė bei bruožai geriausiai atsiskleidžia ne per paprastą tam tikrų nuostatų, postulatų ištransliavimą, o per polemiką ideologiniu bei partiniu pagrindu, todėl į „socialinio klausimo“ suvokimą nutarėme pažvelgti būtent per tokią prizmę.

Raktažodžiai: socialinis klausimas, polemika, Pirmasis pasaulinis karas, kaizerinė okupacija, lietuviška periodika

IVADAS

Tyrimo problema, istoriografija. Kaip žinia, XIX a. antrojoje pusėje Vakarų Europos šalių ūkyje vis plačiau buvo panaudojami gamtos ir tikslųjų mokslų atradimai, formavosi gamybos struktūra, grindžiama nauja nuosavybės forma – kapitalu ir nauja darbo forma – samdomuoju darbu. Esminis jos bruožas – didinti darbo našumą ir pelną, nepaisant darbininkų amžiaus, lyties, šeiminių padėties ir pan. Darbas virto preke, kurią galima laisvai pirkti ir parduoti. Tokiu būdu visuomenėse ėmė ryškėti skirtys bei susipriešinimas šiuo pagrindu – konfliktas tarp darbo ir kapitalo. Popiežius Leonas XIII savo enciklikoje „*Rerum novarum*“ pastarąjį konfliktą, tapusį itin aktualiu Vakarų šalyse, įvardijo „socialiniu klausimu“

[39, 170]. Šio klausimo svarstymas XX a. pradžioje aktyviai vyko ir Lietuvoje, pirmiausia katalikiškoje terpėje. Kunigas Kazimieras Šaulys (vėlesnis 1918 m. Nepriklausomybės akto signataras) 1910 m. jį apibūdino kaip „krūvą problemų apie esybę šių laikų visuomeniškųjų ir ūkiškųjų ligų ar ydų“, kurioms gydyti būtinos konkrečios ir veiksmingos priemonės [45, 3–4]. Jurgis Matulaitis (vėlesnis Vilniaus vyskupas, Bažnyčios palaimintasis) apie „socialinę klausimą“ prakalbo kaip apie „ligą visuomenės kūne“. Pasak jo, ši „liga“ apima įvairias visuomenės organizmo dalis (sluoksnius): darbininkus, ūkininkus, amatininkus, smulkius pirklius, moteris. Ją pašalinti esą galima tik radus jos kilimo priežastis [32, 327–350]. Taigi jau tuomet „socialinis klausimas“, arba socialinė problema, suprastas kaip įvairialypis ir daugiašakis reiškinys, apimantis skirtingas visuomenės ir valstybės funkcionavimo sritis.

Prabilus apie „socialinio klausimo / socialinės problemos“ istoriografiją tuo laikotarpiu, kai dar nebuvo susikūrusios moderniosios Lietuvos valstybės, tenka konstatuoti, kad iki šiol neturime apibendrinamojo pobūdžio lietuviško mokslinio tyrimo, specialiai skirto šios problemos raidai lietuvių žemėse iki valstybingumo atgavimo 1918 metais. Esantis mokslinis įdirbis iki Pirmojo pasaulinio karo tarsi natūraliai išsiskiria į kelias tarpusavyje menkai susijusias tyrinėjimų kryptis. Vieną iš jų reprezentuotų carinės Rusijos, kuriai priklausė didžioji lietuvių etninių žemių dalis, vykdytos socialinės politikos analizės [54; 55; 56]. Tačiau tai ne lietuviškos istoriografijos dalis, o lietuviški reikalai tokio pobūdžio tyrimuose geriausiai atveju paminėti tik fragmentiškai. Iš esmės čia kalba suktūsi apie foną arba kontekstą, kuriame rutuliojosi lietuviškasis „socialinis klausimas“. Carinės Rusijos socialinė politika paliesta ir atskiruose lietuviškuose tyrimuose kalbant apie 1918 – 1940 m. Lietuvos valstybės socialinės politikos priešistorę [33; 3]. Kadangi Lietuvą iki 1915 m. vokiečių okupacijos valdė svetima Rusijos valstybė, „socialinis klausimas“ tebuvo formavimosi stadijoje, o opiausių šios sferos problemų sprendimas tuomet daugiausia tekdavo vietinei visuomeninei ir privačiai iniciatyvai. Tad ano laikmečio socialinių priemonių ir sprendimų istorija – tai iš esmės atitinkamų institucijų bei organizacijų istorija. Ji iki šiol tyrinėta epizodiškai arba fragmentiškai [4; 37], dažniausiai – remiantis kiek platesne specifine tematika [18; 21]. Dar viena išraiškinga „socialinio klausimo“ lokalizacija istoriografijoje būtų diskurso socialiniais klausimais visuomeninės politinės minties raidoje tyrinėjimai. Po Nepriklausomybės atgavimo 1990 m. atskiriems tyrėjams susidomėjus vadinamąja idėjų (ideologijų) istorija, kai kuriais atvejais tam tikruose darbuose istorinis diskursas socialiniais klausimais įgaudavo gana aiškius ir reikšmingus kontūrus, nors ir pristatomas kaip sudėtinė tam tikros ideologijos dalis. Pirmiausia reikia paminėti V. Lukoševičiaus studiją apie liberalizmą [28]. Tai, kad šis autorius liberalizmą suprato labai plačiai, ne kaip tam tikrą partinę ideologiją, o vos ne kaip bendrąją naujųjų laikų visuomenės raidos tendenciją, kryptį į modernėjimą, leido jam gana vykusiai identifikuoti socialinį diskursą per jo vaidmenį tame modernėjime. Kita gal dar reikšmingesnė mokslinė figūra šiame kontekste būtų Valdas Pruskus ir jo socialinės katalikybės fenomeno tyrinėjimai [38; 39].

Paminėti autoriai gana detalai ir aiškiai rekonstravo lietuviškojo diskurso socialiniais klausimais vyksmą iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios, išryškino esmines jo raidos tendencijas, tačiau jų darbai – tai pirmiausia visuomeninės politinės minties istorija. Fundamentalių minčių, idėjų raidoje, kaip žinia, chronologiniai „slenksčiai“, susiję su valdžių pasikeitimais ir itin reikšmingi politinėje istorijoje, neatneša staigių permainų, adaptuojami inertiškai, tad atitinkami tyrinėtojai gana logiškai ir pagrįstai galėjo jų nesureikšminti. Tad, sakysime, V. Lukoševičiui Pirmojo pasaulinio karo sąlygota valdžių kaita Lietuvoje buvo tarsi visai nereikšminga bendroje modernėjimo raidoje, ir netgi 1918 m. prasidėjęs

Lietuvos nepriklausomybės tarpsnis neatrodė kažkoks naujas istorijos puslapis, o tik organiškas ir dėsningas tolesnės liberalizmo raidos etapas. O V. Pruskus, nagrinėdamas socialinės katalikybės raidą XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje, irgi nesistengė griežtai chronologiškai įrėminti tyrinėjamo laikotarpio. Pastaruoju atveju tarsi būtų logiška tikėtis, kad 1918 m. Nepriklausomybės atkūrimo cezūra bus reikšminga tarsi tam tikras orientyras konkretizuojant tiriamąjį laikotarpį, bet taip nėra: V. Pruskus XX a. pradžios situacijos tyrime aprėpia ir kelis pirmuosius atkurtojo valstybingumo metus. Pasigilinę į šiuos naratyvus pastebėtume ir kitą intriguojančią tendenciją: socialinio diskurso rekonstravime Pirmojo pasaulinio karo laikotarpis išlieka akivaizdžia „baltąja dėme“, autoriai nesiremia beveik nė vienu atitinkamu tekstu, šiuo laikotarpiu publikuotu Lietuvoje.

Tradicinių istorikų dėmesį „socialinis klausimas“ pirmiausia traukia dėl praktinių, materialų apraiškų visuomenės ir valstybės raidoje. Šiame kontekste 1918 m. Nepriklausomybės atkūrimo data tampa esminiu atskaitos tašku, nuo jo socialinės problemos suvokiamos kaip nacionalinės valstybės socialinės apsaugos sritis. Kartu tenka konstatuoti, jog tarpukario Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos politika ilgą laiką nesulaukė tinkamo istorikų dėmesio, geriausiu atveju į ją buvo žiūrima ne kaip į atskirą reiškinį, o kaip į tam tikrą bendrosios valstybės vidaus politikos sudėtinę dalį. Netgi po Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. ilgesnį laiką naujausia šios tematikos istoriografija apsiribojo vos keletu gana kuklios apimties straipsnių [4; 37; 40]. Ir tik 2016 m. pagaliau atsirado rimta kolektyvinė studija apie socialinius pokyčius Lietuvos valstybėje 1918–1940 m. [6], o joje – solidus skyrius apie tuometinę socialinės apsaugos politiką. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį į situaciją, kai, viena vertus, „socialinio klausimo“ teorinės raidos tyrinėtojų pernelyg nedomino praktinės jo apraiškos, kita vertus, tarpukario Lietuvos socialinės apsaugos politikos tyrėjų be maž nejaudino prieškarinio visuomeninio diskurso socialiniais klausimais tolesnis likimas. Esant šiam istoriografiniam „prasilenkimui“, lieka neaiškus principinis dalykas – prieškariniu vykusio diskurso įtaka tarpukario Lietuvos socialinės apsaugos politikos formavimuisi, kryptčiai, tendencijoms, besiformavusiam socialinės apsaugos sistemos modeliui. Čia vėl iškyla Pirmojo pasaulinio karo laikotarpio socialiniu atžvilgiu suvokimas – kaip tam tikro „tarpinio“ periodo, startinės pozicijos kelyje į savos valstybės socialinės apsaugos politiką.

Tyrimo tikslas, prielaidos. Iškart reikėtų atkreipti dėmesį, kad Pirmojo pasaulinio karo laikotarpis Lietuvoje pagal daugelį charakteristikų natūraliai skykla į du savitus periodus: karo sąlygomis besitęsusių Rusijos valdymą 1914–1915 m. ir vokiečių okupaciją 1915–1918 metais. Pirmuoju periodu ikikarinis socialinis diskursas iš esmės tebesitęsė, tačiau įgavo kitus akcentus – buvusias problemas akivaizdžiai stelbė pagalbos nuo karo nukentėjusiems asmenims reikalai. Šiuo metu iš Lietuvos dėl artėjančio fronto į Rytus pasitraukė ar buvo išskeldintas didžiulis skaičius žmonių, kurių būklė natūraliai tapo to diskurso epicentru. Vėlesniu vokiečių okupacijos Lietuvoje laikotarpiu šios diskurso, vykusio rusams valdant, tendencijos iš esmės nepasikeitė. Atėjus vokiečiams Lietuvoje nutrūko aktyvūs karo veiksmai (neliko ir didesnio tarptautinės bendrijos dėmesio šiai teritorijai), kraštas patyrė beprecedentę informacinę izoliaciją, o pabėgėlių ir tremtinių reikalai Rusijoje ir toliau santykinai buvo neblogai matomi komunikaciniuose kanaluose. Nuo 1915 m. rudens iki 1918 m. pabaigos Lietuva paniro į visiškai nepažintą egzistencinę erdvę su savitomis taisyklėmis, kurios perpratimas tik iš dalies matomas esamoje istoriografijoje. O būtent vokiečių okupacijos laikotarpis tapo esmine startine pozicija kelyje į savos valstybės socialinės apsaugos politiką. Visa tai tapo rimta paskata straipsnyje tam tikru socialiniu aspektu pažvelgti į vokiečių okupacijos laikotarpį Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo metu.

Kaip jau sakėme, visuomeninis diskursas socialiniais klausimais vokiečių okupacijos metais tebėra savotiška „baltoji dėmė“ lietuviškoje istoriografijoje, o kalbėti apie nacionalinę valstybinę socialinės apsaugos politiką iki 1918 m. pabaigos irgi netenka, nes vokiečiai iki pat okupacijos pabaigos neleido sukurti lietuviško valstybės aparato. 1918 m. pabaigoje pagaliau „užsikūręs“ lietuviškosios valstybinės politikos variklis turėjo sukelti konstruktyvią įtampą tarp skirtingų politinio spektro jėgų socialinių klausimų srityje. Prieš imdamosi konkrečių socialinių sprendimų valdžioje atsidūrusios jėgos turėjo vadovautis postulatais, kurie vienaip ar kitaip turėjo būti visuomenei išsakyti ankstesnio diskurso metu. Tuo remdamiesi darome prielaidą, kad vienoks ar kitoks diskursas socialiniais klausimais vokiečių okupacijoje turėjo vykti, taip pat akivaizdu, jog tokio diskurso esmė, bruožai ir charakteringiausios temos geriausiai atsiskleistų ne per paprastą nuostatų, postulatų ištransliavimą, o per ideologinę, partinę polemiką su oponentais. Dėl aplinkybių, kurios išdėstomos kitame straipsnio skyriuje, tyrimas koncentruojamas į vokiečių okupacijos Lietuvoje pabaigos laikotarpį, t. y. į 1917–1918 metus.

ISTORINIS KONTEKSTAS

1914 m. rugpjūčio mėn. prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. 1915 m. Vokietijos kariuomenė nustumė carinės Rusijos pajėgas tolyn į rytus ir užėmė beveik visą etninės Lietuvos teritoriją. 1915 m. rugsėjo 4 d. vokiečiai sujungė okupuotas teritorijas į ypatingą administracinę Oberosto darinį, kuris apėmė ne tik lietuvių, bet ir latvių bei baltarusių dalį etninių žemių [12, 23–94]. Istoriografijoje vieningai pabrėžiamas itin griežtas, represyvus ir išnaudotojiškas Oberosto pobūdis [13, 98–123]. Atskiri tyrinėtojai, pvz., Vėjas Gabriėlius Liulevičius, linkę įžvelgti didžiulius ir beveik utopinius vokiečių planus dėl užimtų Rytų teritorijų gyventojų [27, 114]. Čia vykdytos vokiškos ideologijos apraiškas jie sieja į visumą, laiko plano gairėmis ir net išskiria pradinius Oberoste gyvenusio „naujojo“ žmogaus ugdymo etapus. Taigi, pasak jų, vokiečiai įveda „tvarką“ (visuotinę kontrolę), diegia „vokiško darbo“ įgūdžius ir vokišku švietimu ir lavinimu „kultūrina“ vietinius žmones.

1915 m. liepos 28 d. vyriausiojo vokiečių kariuomenės Rytų fronte vado Pauliaus Hindenburgo įsakymu visos krašte veikiančios politinės partijos, draugijos, susivienijimai ir kitos organizacijos buvo uždarytos [7, 111]. Visoje teritorijoje buvo uždrausti bet kokie susirinkimai ir eisenos, išskyrus religinio pobūdžio viešus susibūrimus bei procesijas. Savaiame suprantama, kad bet koks viešas diskursas tokiomis aplinkybėmis, atsižvelgiant dar ir į bendrą suirutės, baimių bei grėsmių atmosferą aktyvių karinių veiksmų sąlygomis, tapo neįmanomas. Visi iki tol ėję laikraščiai ir žurnalai buvo priversti nutraukti arba stabdyti veiklą, o praslinkus frontui galėjo atsinaujinti tik naujų padėties šeimininkų diktuojamomis sąlygomis. Pastarosios nebuvo palankios: viešosios visuomeninės veiklos draudimas išliko, spausdinto žodžio sklaidai buvo uždėta cenzūra. 1915 m. gruodžio 5 d. P. Hindenburgo potvarkis „Dėl spaudos“ įtvirtino principines vokiečių nuostatas šiuo klausimu [47, 144]. Pagal jį, norint leisti laikraščius ir žurnalus Oberosto teritorijoje, reikėjo gauti konkretų Vyriausiosios Rytų fronto vadovybės leidimą, o visi periodiniai leidiniai turėjo praeiti ne tik karinę, bet ir politinę cenzūrą. Už leidybos ir platinimo taisyklių pažeidimą buvo numatyta piniginė bauda iki 50 000 markių arba kalėjimas iki 3 metų [53, 215]. 1916 m. liepos 10 d. feldmaršalas P. Hindenburgas 1915 m. gruodžio 5 d. potvarkį pakeitė nauju analogišku dokumentu, prie kurio buvo pridėti ir vykdomieji nuostatai. Vėliau jis keletą kartų buvo tikslinamas bei papildomas [14, 123].

Esant viešo žodžio, viešų diskusijų susirinkimuose ir susibūrimuose draudimui, okupacijos pradžioje vargu ar įmanomos kokios nors pastebimos socialinio diskurso lietuviškoje aplinkoje apraiškos. Visgi istorinė medžiaga leidžia teigti, kad šis draudimas praktikoje taikytas labai diferencijuotai, atsižvelgiant į tarptautinės politikos konjunktūrą. Vietos inteligentų veikla net suintensyvėjo, tačiau tapo selektyvi ir okupantų griežtai kontroliuojama [12, 67–68]. 1915 m. pabaigoje vokiečiams palaikant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atgaivinimo iliuziją, o vėliau aktyviai eksploatuojant tautinę politiką, tokios tendencijos sinchroniškai atsispindėjo ir spaudoje. Jau minėtasis 1915 m. gruodžio 5 d. potvarkis dėl spaudos visoms Oberoste gyvenančioms tautoms numatė teisę bent į vieną plačiai visuomenei skirtą periodinį leidinį gimtąja kalba. Tad 1916 m. vasario 2 d. Vilniuje pasirodė lenkams skirtas *Dziennik Wileński* ir žydams – *Letzte Nais*, o 1916 m. vasario 15 d. – baltarusiams *Homan* [7, 108]. Lietuvių situacija klostėsi kiek specifiskai, nes dar 1915 m. rugpjūčio 28 d. Tilžėje (vėliau Kaune) mažalietuvių jėgomis vokiečiai ėmė leisti visiems lietuviams numatytą laikraštį *Dabartis*. Rusų valdžioje buvę lietuviai šio laikraščio nepamėgo, laikė jį tiesiog vokiečių spauda [47, 148–164]. Valdžia stropiai kontroliavo ir prižiūrėjo tiek *Dabarties*, tiek kitų Vilniuje leistų tautinių laikraščių turinį, ypač politinio pobūdžio publikacijas. Šie leidiniai dar spausdino administracijos potvarkius, istorinę medžiagą, literatūros kūrinius ir kita.

Tik 1917 m. rugsėjo mėn., smarkiai pasikeitus tarptautinės politikos aplinkybėms ir lietuviams gavus teisę kurti savarankišką krašto atstovybę, vokiečių administracija suteikė leidimą įsteigti lietuvių rengiamą laikraštį [7, 108]. Taip atsirado *Lietuvos aidas*, iškart tapęs ir susikūrusios Lietuvos Tarybos balsu Lietuvos visuomenei, ir jos nuomonės transliuotoju. Politiniam procesui rutuliojantis link didesnio Lietuvos savarankiškumo, netrukus buvo gauti leidimai dar dviem lietuviškiems periodiniams leidiniams, organizuojamiems jau partiniu principu ir atstovaujantiems dviem didžiausioms lietuvių politinėms-ideologinėms srovėms: 1917 m. lapkričio 15 d. buvo pradėtas leisti socialdemokratinis *Darbo balsas*, o tu pačių metų gruodžio 29 d. pasirodė krikščionių demokratų *Tėvynės sargo* pirmasis numeris [7, 109]. Tiesa, visiems šiems leidiniams tebegaliojo jau minėtos vokiečių įvestos taisyklės dėl spaudos ir cenzūros Oberosto teritorijoje. Šiaip ar taip keli lietuvių rengiami ir redaguojami periodiniai leidiniai gimtąja kalba leidžia daugiau ar mažiau kalbėti apie lietuviškos periodinės Oberosto spaudos rubrikas, tematikas, jų skirtumus bei tendencijas. Viena tokių tematikų, tapusi šio straipsnio tyrimo lauku, yra socialiniai klausimai bei jų atspindėjimas lietuviškoje spaudoje.

IDEOLOGINĖS IR PARTINĖS POLEMIKOS ATSINAUJINIMAS BEI SOCIALINĖ TEMATIKA

Kadangi tiek *Tėvynės sargas*, tiek *Darbo balsas* kūrėsi partiniu principu, buvo aktualu deklaruoti savas principines vertybines pozicijas bei išryškinti jų skirtumus oponentų atžvilgiu. Kartu tai reiškė ir polemikos su oponentais užuomazgą. Lietuvių visuomenininkai tokią raidą laikė objektyviai dėsninga, natūralia ir tarsi savaime suprantama. Charakteringos šiame kontekste yra jaunojo Liudo Giros (anuomet pretendavusio būti vienu iš krikščionių demokratų ruponų) mintys, conceptualiai išdėstytos 1918 m. sausio 25 d. *Tėvynės sargo* numeryje [24, 1–3]. Publikacija buvo skirta „vienybės ir srovių telkimosi“ santykio temai. Pradžioje pasidžiaugęs, jog vienas didžiausių 1917 m. palikimų (po Nepriklausomybės viešo pareiškimo) buvęs „atsiekti tautos vienybė bendruose krašto ir tautos reikaluose“, kuri „vaizdžiai apsiereiškė pernykštėje vilniškėje Lietuvių Konferencijoje, o nūnai apsiereiškia visų mūsų partijų vienodai statomajame nepriklausomos Lietuvos reikalavime ir siekiu į ją“.

čia pat pareiškia, kad toji vienybė – laikinas dalykas, ir išdėsto, kodėl taip reikėtų manyti. Pasak L. Giros, esamą vienybę sąlygojo tam tikras „istorijos momentas“ ir tam tikros „gyvenimo aplinkybės“, kurie yra kintantys dalykai. Esą vienybė atsiradusi visuotinai tautos atstovams išsąmoninus nepriklausomybės tikslą, o jį pasiekus „savaime išnyksta ir tokio susijungimo reikalas ir sutrūksta bevienijantys ryšiai“ ir „vėl tarp srovių prasideda tada kova dėl to, kuri iš jų prasiverš, ištrauks į savo sūkurį jei ne visą tautą, tai bent žymesnę jos dalį“ [24, 2]. Žvelgiant retrospektyviai, publikacijos autorius labai vykusiai išryškino bei pabrėžė tuometinių „susipratusių lietuvių“ mąstymo skirtumą tarp pačios nepriklausomybės siekio ir įvairių vizijų, kaip tvarkyti būsimą nepriklausomą valstybę. Autorius straipsnyje įvardija bent tris tuomet egzistavusias lietuvių „sroves – partijas“: krikščionys demokratai, tautininkai ir socialistai, arba „pirmieviai“, pasidaliję į socialdemokratų ir Lietuvos demokratų partijas. Kovą tarp jų dėl ateities vizijų įgyvendinimo nepriklausomoje valstybėje autorius laikė natūraliu ir savaime suprantamu reikalu, nes „srovių skirtumas buvo ir bus kiekvienoje tautoje, kiekvienoje visuomenėje“, o „gyvenime kas neina pirmyn, tas slenka atgal“ [24, 1–2]. Visgi L. Giros, publikacijoje atvirai stojusio į krikščionių demokratų, kaip vienos iš trijų įvardytųjų „srovių“, pozicijas, deklaruojamas santykis su kitomis dviem nėra vienodas. Tautininkus jis pamini trumpai, papriekaištaudamas, kad „tikėjimas, katalikybė patys savaime nė kiek jiems terūpėjo“, o socialistus aptaria plačiau ir toli gražu nepozityviai. Pastarieji dar prieškario laikotarpiu esą siekė „tikėjimo ir katalikybės išnaikinimo tautoje“, ne kartą neigė „ir pačią lietuvių tautybę“. Tad katalikai buvo priversti vesti su jais „apsigynimo kovą“. Tačiau faktas, kad lietuvių socialistai tvirtai parėmė nepriklausomybę, autoriui nekėlė abejonių. L. Girai, besiremiančiam objektyvizmo primatu, esamoje situacijoje labiausiai susirūpinimą kėlė socialdemokratų organizacinis darbas, propaguojamas *Darbo balso* puslapiuose, galėjęs lemti socialdemokratų partinių struktūrų pranašumą prieš krikščionis demokratų. Šiame kontekste įdomiausia, kad pradėjęs vienybės išaukštinimu, autorius tekstą baigia priekaištais kairiesiems. Jam užkliūva pastarųjų įsivardijimas „darbo žmonių partija“, nes „mes, lietuviai katalikai, taip pat esame darbo žmonės“; priekaištaujama oponentams, kad šie siekia laisvės „tik bedievybei skleisti“ [24, 3]. Tad reikėtų manyti, kad esminis publikacijos tikslas buvo ne kas kita, kaip polemikos įžiebimas.

Kairieji, beveik kaip oponentai, skirtingų būsimos Lietuvos valstybės tvarkymo vizijų varžytuves taip pat laikė natūraliu reikalu. Jau pirmojo *Darbo balso* numerio vedamajame straipsnyje pažymėta, kad Lietuvos visuomenė nėra vienuomė, ją sudaro įvairios socialinės grupės ir kiekviena turi, be „bendrųjų, ir savo ypatingus reikalus ir siekimus“. Esą, kai tik atsiras laisvesnio gyvenimo galimybė, iškils pažiūrų skirtumai ir prasidės „subendrintos varžytinės tarp visuomenės grupių“ dėl savų tikslų įgyvendinimo [20, 1]. 1918 m. vasario 5 d. šio leidinio vedamajame Steponas Kairys svarstė apie visuomenės vienybę kaip apie konjunktūrinį reiškinį, kuris „be abejo turės nutrūkti kaip tik Lietuva gaus savo nepriklausomybės patvirtinimą bent iš kaimyniškųjų valstybių“ [41, 1]. Kiek vėliau *Darbo balsas* sveikino prasidedančią idėjinę kovą kaip „geistiną gyvenimo apsireiškimą“, nes kur nėra kovos, ten visuomenė esanti negyvybinga [51, 3].

O krikščioniškoji srovė palaipsniui aštrino toną savo oponentų atžvilgiu. 1918 m. balandžio 25 d. *Tėvynės sargo* numeryje publikacijos autorius, turėdamas mintyje socialistinį judėjimą apskritai, prikišo jo siekį „užmesti pasauliui savo organizacijos vadovybę“, pažymėdamas, jog „socialistai moka sugriauti bet kokią tvarką, bet savo garsinamos liuosybės, lygybės ir žmonių gerovės neduoda“, ir tai rodo pastarieji įvykiai Rusijoje [48, 4]. O štai, matyt, „proginiam“ gegužės 1 d. straipsnyje iškalbingu pavadinimu „Kaip išrodytų mūsų

Lietuva, jei socialistai paimtų į savo rankas valdžią?“ *Tėvynės sargo* autorius piešia skaitytoji sukrečiantį socialistų ir „pirmeivių“ užmačių paveikslą: „panaikinti nuosavybė ir į savo rankas paimti visa žemė ir visi turtai; visus žmones, ūkininkus ir darbininkus paversti belaisviais, nustačius kiekvienam iš aukšto darbą ir maistą, panaikinti šeimyna ir įvesti liuosoji meilė, vaikus auginti valdiškose prieglaudose; iš mokyklų pašalinti tikėjimas, o visas bažnyčias ir jų turtus paimti į savo rankas“ [52, 6]. O jeigu žmonės priešintųsi į valdžią atėjusių socialistų realizuojamiems siekiams, „bebūtų tada mūsų ramioje šalelėje sumišimas ir net kraujo praliejimas“ [52, 6]. Visgi Vilniuje krikščionių demokratų leistas *Tėvynės sargas* apskritai buvo orientuotas į intelektualesnį skaitytoją, todėl palaikė atitinkamą diskusijos toną, vengė tiesmukos konfrontacijos su oponentais. 1918 m. sausio mėn. Kaune imta leisti krikščioniškoji *Vienybė* buvo orientuota į platesnius visuomenės sluoksnius, todėl kalbėjo tiesmukiau ir kategoriškiau. 1918 m. balandžio 10 d. numeryje jos bendradarbis pareiškė, kad „mes turime griežtai stoti prieš mums svetimą, viską ardančią, griauančią srovę, platinamąją taip vadinamųjų socialdemokratų arba trumpiaus sakant, socialistų“ [29, 170]. Pažymėtina, kad ši *Vienybės* publikacija itin reikšminga mūsų tyrimo kontekste, nes žymėjo ideologinės polemikos apie socialines problemas pradžia. Čia, berods, pirmą kartą karo metų aplinkybėmis aptinkame lietuviškoje spaudoje papunkčiui įvardytas socialines aktualijas, tiesa, dėl vokiškos cenzūros gudriai pateiktas kaip teorinius tam tikros atskiros partinės programos (krikščionių demokratų) punktus. Autorius kunigas Juozas Šnapštys rašė: „mes esame jau savaiame demokratai, užtat mums rūpi visų luomų teisių sulyginimas, žemesniųjų luomų skriaudimo prašalinimas, žemesniųjų išnaudojimo uždraudimas, darbininkų būvio pagerinimas ir t. t.“ [29, 170]. Polemikoje su socialistais jis rėmėsi lenkų visuomenininke Feliksa Eger, pvz., socialistų siekiami 8 val. trukmės darbo dienos, didesnio atlyginimo iškovojimai, pasak jų, esantys tik „laupteliai“ kelyje į privačios nuosavybės ir klasinės santvarkos panaikinimą.

Įdomiausia, kad lietuvių kairieji veikėjai, besitelkiantys apie *Darbo balsą*, tarytum abejingai ar vangiai reagavo į akivaizdžiai aštrėjančią oponentų retoriką. Jie abejojo, ar demokratijos „obalsiai rūpėtų dešiniuosims mūsų grupėms ir centrui“ [41, 1], šnekėjo apie oponentų naudojamus purvinus kovos būdus ir „ginklus“, į „priešų priekaištus ir plūdimą“ ragino atsakyti „ne tiek žodžiais, kiek doru, svarių, teisingu mūsų elgimusi“ [51, 3]. Laikraštis akivaizdžiai vengė detalizuotos polemikos su oponentais, teragindamas savo auditoriją („darbo žmones“) „telktis“, „lavintis“, „šviestis“. Galima manyti, kad tokią laikyseną lėmė siekis neužkliūti vokiškai cenzūrai ir nuostata, kad atvirai polemikai dar neatėjęs laikas. Tačiau kartu labai tikėtinas požiūris, kad visa esmė jau pasakyta prieškario debatuose, o ištikimieji skaitytojai patys puikiai suvokia diskurso kontekstą.

Iš tikrųjų, XX a. pradžioje lietuvių socialistai, skelbdamiesi vieninteliais darbininkijos interesų gynėjais ir stengdamiesi įgyti jos simpatijas, leido gausią socialistinę literatūrą, kurią gabenosi iš Rytprūsų ir JAV. Per ją, pasak V. Pruskaus, jie ne tik skleidė socializmo idėjas, bet ir nuožmiai puolė katalikus kaip savo ideologinius priešus. Ypač ši leidyba buvo suaktyvėjusi 1905–1907 m. revoliucijos laikotarpiu [39, 213]. Tuomet buvo išleista daug įvairių atsišaukimų ir propagandinio turinio brošiūrų. Stiprėjant socialistų agresyviai propagandai jų periodinėje spaudoje (*Skarde*, *Kovoje*, *Žarijoje*), katalikai turėjo į ją reaguoti. Jie ne tik atrėminėjo socialistų kritiką savo spaudoje, bet ir stengėsi recenzuoti visas pastarųjų propagandines brošiūras, patys išleido keletą analogiškos paskirties leidinių [39, 213–214]. Tad Pirmojo pasaulinio karo metais atsinaujinanti polemika neišvengiamai rėmėsi buvusiomis patirtimis bei įdirbiais, formavosi jau esamų abipusių įvaizdžių pagrindu.

Jau prieškariniu katalikų aktyvistai buvo susidarę gana pagrįstą nuomonę, kad jų lietuviški kairieji oponentai neišsamiai susipažino su savo skelbiamos doktrinos teoriniais pagrindais, ją propaguoja fragmentiškai, pirmiausia pabrėždami kovingus aspektus – klasių kovą, socialinę prievartą, remdamiesi ne originaliais marksizmo veikalais, o konspektais iš rusiškos aplinkos. Daugeliu atvejų buvo miglotas ne tik idealizuojamos socialistinės santvarkos įsivaizdavimas, bet ir kelias į tokią santvarką. Tarkime, žinant, kad XIX–XX a. sandūroje Lietuvos teritorijoje esančioje pramonėje dirbo tik 1 % gyventojų, o visos Rusijos mastu tas skaičius siekė 2,5 % [26, 8; 39, 175], Lietuvos socialdemokratų partijos pozicija ir nuostatos šiame kontekste buvo gana keistos. 1896 m. priimtoje partijos programoje, kuri iš esmės nebuvo keičiama iki pat nepriklausomos Lietuvos susikūrimo 1918 m., vyravo pramonės darbininkų reikalai ir interesai [28, 228–232]. Dar įdomiau tai, kad kurdami partiją, kurios esminis tikslas buvo Lietuvos išvadavimas „iš po rusų caro jungo“, pasak Augustino Janulaičio, „jauni inteligentai“ nusprendė, kad tai gali atlikti tik suorganizuoti darbininkai „kovos keliu“ [17, 2]. Orientacija į pramonės darbininkus keistai atrodė ir kitiems to meto lietuvių visuomenės veikėjams, kurie priekaištavo socialdemokratams, kad jie savo programinius teiginius paėmė iš kitų šalių partijų programų, sudarytų visai kitokiomis sąlygomis (išsivysčiusi pramonė, reikšmingas joje dirbančiųjų sluoksnis) [28, 228]. Kertinis dalykas socialdemokratų programoje buvo skelbiamas vadinamasis proletariato išsivadavimas iš jų įsivaizduojamos egzistuojančios klasinės (luominės) priespaudos, suvokiamas ir kaip visos žmonijos išsivadavimas, sukuriant beklasę, arba socialistinę, visuomenę. Naujojoje 1918 m. polemikoje socialistai iš krikščionių demokratų pusės vėl sulaukė esminio priekaišto, kad „niekada neapasako savo galutinių tikslų ir niekada neišaiškina savo programos“, vien tik skelbia, kad geriausiai supranta „darbininkų reikalus“. Iš tikrųjų, „socialistų – pirmieji užduotis ir galutinis tikslas yra įgauti į savo rankas valdžią ir paskui pagal savo partijos programą sutvarkyti visas mūsų gyvenimas“ [52, 6]. *Darbo balse* aplinkos santūrumas arba abejingumas išsakomų priekaištų atžvilgiu tik didino įspūdį, kad aplink leidinį besitelkiantys kairieji turi savitą Lietuvos ateities viziją, kurią ketina įgyvendinti savo nuožiūra ir jėgomis.

Kai kas iš tos vizijos elementų, leidžiančių spręsti apie jos visumos tendencijas, lyg netyčia atsiskleisdavo per kairiųjų požiūrį į vieną ar kitą siauresnį klausimą, taip pat socialinę sferą. Pvz., 1918 m. balandžio 4 d. Stasio Brašiškio tekste *Darbo balse* gana išsamiai buvo pristatytas socialdemokratiškas požiūris į šalpą ir labdarą [44, 2–3]. Esmė išsakyta jau viename pirmųjų jo sakinių: „Kad panaikinus vargas reikia visai naujais pamatais sutvarkyti visuomenės gyvenimas“ (suprask, įgyvendinus socializmą, savaime išsispręs visi šalpos poreikiai). Autorius kritikuoja įprastą labdaros praktiką, nes ji šelpiamąjį verčianti priklausomu nuo labdario, netgi daranti šelpiamuosius „vergaus“, „nužemintais pataikūnais ir aimanuotojais“. Kiek netikėtai S. Brašiškis gana pozityviai vertino kapitalistinės valstybės vaidmenį šalpoje, paminėdamas, kad „apšviestesnėse šalyse jau yra šis tas tam reikalui padaryta“ ir tas „šis tas“ – tai pirmiausia privalomas draudimas nuo ligų ir senatvės. Esą, „toks laikinas klausimo išrišimas yra geriausias.“ Lietuvoje kol kas tenka „grįžti vėl prie senosios labdarybės“, tik autorius siūlo ją iš principo transformuoti į savišalpą [44, 3]. Vis dėlto polemika šiuo klausimu su dešiniaisiais per spaudą neužsimezgė.

Bene vienintelis socialinės sferos klausimas, dėl kurio iki 1918 m. rudens pastebimos tam tikros polemikos apraiškos tarp kairiųjų ir dešiniųjų periodikos, buvo žemės reforma. XX a. pradžioje per 80 % Lietuvos krašto gyventojų vertėsi žemės ūkiu. Tačiau valstiečiams, sudariusiems apie 75 % krašto gyventojų, priklausė tik apie 25 % visos žemės, arba apie 50 % privačios žemės. Apie trečdalį visų valstiečių buvo bežemiai ir mažžemiai. Ir vieni, ir

kiti norėjo gauti žemės, kad savarankiškai ūkininkautų ir galėtų išmaitinti savo šeimas [50, 7–8]. Visuomenės daugumai buvo akivaizdus pakankamai radikali agrarinės reformos būtinumas, kuri leistų didžiąjai daliai valstiečių tapti ekonomiškai savarankiškais ūkininkais, galinčiais ne tik sudurti galą su galu, bet ir besiorientuojančiais į prekynę gamybą. Suprasta, kad taip būtų padėtas eventualios Lietuvos valstybės ekonominis pagrindas ir garantuotas socialinis stabilumas. Tačiau dėl būdų, kaip tai padaryti, jau prieš karą aštriai ginčytasi, kai kada nuomonės kardinaliai išsiskirdavo. Įdomu, kad tik prieš pat karą tarp daugelio lietuvių inteligentų įsivyravo nuostata remti privačios žemės nuosavybės idėją, iš prigimties artimą lietuvių valstiečių mentalitetui. Tai įvyko įžymaus liaudininkų demokratų veikėjo Albino Rimkos pastangomis. Būtent jis 1913–1914 m. atgaivintame *Varpo* leidinyje pirmą kartą lietuvių spaudoje nuosekliai išdėstė Vakarų Europoje paplitusių pastovaus valstiečių ūkio teoriją. Ši teorija numatė ir privatinę žemės nuosavybę, ir samdomąjį darbą. Net kairiojoje stovykloje ji palengva nustelbė rusų eserais sekusių lietuvių veikėjų skelbtą žemės nacionalizavimo nuostatą [28, 465]. Tačiau atskiros skylandčios Lietuvos demokratų partijos (iš kurios gretų išėjo ir A. Rimka) grupuotės ir veikėjai iki pat 1918 m. skelbė, kad reikia neleisti pirkti ir parduoti žemę, uždrausti samdomąjį darbą žemės ūkyje, žemę valstiečiams skirstyti „darbo normomis“ ir pan. [28, 464–465]. Tos pačios linijos laikėsi ir LSDP, tačiau kadangi orientavosi į darbininkus, tradiciškai žemės reformos klausimu aiškiau nepasisakydavo. Jau minėtoje 1896 m. programoje kalbant apie gamybos priemonių suvisuomeninimą tik paminėta, kad ir žemė „iš palengvo“ turi pereiti į visuomenės nuosavybę. Tyrinėtojo V. Lukoševičiaus manymu, iki pat karo priimti agrarinę programą, kurioje būtų atsižvelgiama į valstiečių troškimą turėti žemės, trukdžiusi dogma: socialdemokratai manė, kad visuomenė proletarizuojasi ir neišvengiamai suskils į dvi dalis – darbininkus ir kapitalistus, todėl nematė reikalo palaikyti valstiečius [28, 279]. Tačiau karo metais socialdemokratai, matydami visuomenės raidos ir jos nuomonių tendencijas, ėmė pripažinti „pamatinės žemės reformos“ reikalingumą [42, 2]. Apskritai jie pasisakė už kuo platesnį valstietijos aprūpinimą žeme kuriant smulkius ūkius, tačiau po tuo slėpė senoji nacionalizavimo linija. Antai 1918 m. vasario 5 d. *Darbo balse* S. Kairys samprotavo, kad žemės reformos pagrindas turėtų būti žemės nacionalizavimas. Jis nurodė, kad dešinieji, be abejo, sieks, jog valstybės paimta žemė būtų parduodama dideliais sklypais ir taip būtų kuriamas pasiturinčių valstiečių sluoksnius, visai pamirštant bežemius ir mažžemius. Jo nuomone, valstybės žemę reikėtų „palikti krašto nuosavybėje, kad ja tinkamomis sąlygomis galėtų naudotis kiekvienas, kas norėtų žemę dirbti“ [41, 2].

Krikščioniškos srovės požiūris į žemės reformos idėją iš pradžių irgi buvo gana nevie-nareikšmis ir sudėtingas. Popiežiaus Leono XIII autoritetu pasiremiantys besiformuojančio lietuvių krikščioniškojo socialinio mokymo atstovai laikė, kad nuosavybės, taip pat ir žemės nuosavybės, turėjimą ir valdymą pateisina tik jos panaudojimo socialinis efektyvumas. Kadangi Lietuvoje daugumą žemių valdė lenkų dvarininkai bei rusų kolonistai, kurie mažai rūpinosi savo žeme ir negaudavo gero derliaus, tai tokia krikščionių aktyvistų nuostata lietuvių visuomenėje buvo entuziastingai priimta ir rado palankią socialinę ir psichologinę dirvą [39, 193]. Tačiau konservatyvieji šios srovės atstovai pirmiausia vadovavosi nuosavybės neliečiamumo principu ir baiminosi, kad reforma, nusavindama žemes, iš esmės prieš-tarauja krikščioniškai moralei, o žemės išdalijimas bežemiams ir mažžemiams smukdys atsikuriančios valstybės ūkį. Atgrasančiai veikė taip pat socialistų keliama žemės ir kito turto nusavinimo, nacionalizavimo idėja. Tad, pvz., nuolatinis *Vienybės* bendradarbis kun. J. Šnapštys 1918 m. sausio 29 d. rašė: „Žemės nuosavybė pas mus yra šventas dalykas ir toji

gyliausiai mūsų širdyje ir prote įsikerojusi idėja negali būti ir nebus nei keno šventvagiškai paliesta“ [31, 42]. Vis dėlto 1918 m. vėlesni įvykiai vertė konservatyviuosius krikščionis permąstyti savo poziciją. Po Bresto taikos sudarymo vokiečių administracijai leidus į kraštą grįžti pabėgėliams iš Rusijos, su jais į Lietuvą plūstelėjo ir radikalių socialistinio turinio idėjų banga. Joms nepritariančioje aplinkoje vis dažniau imta kalbėti apie stiprėjančią bolševizmo fenomeno įtaką ir grėsmę. *Vienybės* bendradarbis 1918 m. birželio 26 d. numeryje konstatavo, kad nors „lietuviuose nėra tokių naikavimo palinkimų, kaip tamsioje Rusijos valstiečių minioje, betgi vienas kitas lietuvis svetimame krašte begyvendamas, parsiveža grįždamas nuomonių, visuotinai Rusijoje pasklidusių, pasiduoda joms – ne visada tikrai galėdamas atskirti, kiek jos gali tikti mūsų kraštui“ [1, 345]. Bežemių ir mažžemių valstiečių aprūpinimą jų trokštama žeme šis autorius laikė vienu svarbiausių priešnuodžių bolševizmo plitimui. Reziumuodamas jis pabrėžė, jog „visos lietuvių srovės pripažįsta“ aprūpinimą žeme, „sutinka, kad dabar reikia aprūpinti žeme mažžemius ir bežemius sodžiaus darbininkus, tiktai tai turės įvykti visai kitokiu būdu, negu tai daro tamsios rusų valstiečių minios, sukurstytos nesąžiningų bolševizmo vadovų“ [1, 346]. 1918 m. liepos 16 d. straipsnio *Tėvynės sarge* autorius nurodė, kad „Lietuvoje turi būti užlaikytas ir toliau nuosavas žemės valdymo būdas, kaip tvirtas civilizacijos ir kultūros bei geryneigos pagrindas“. Šiam teiginiui argumentuoti jis pateikė pamokantį šviežią Ukrainos pavyzdį, kai valdžioje esantys socialistai įstatymu pabandė įtvirtinti valstybinę ir bendruomeninę žemės nuosavybę, tačiau valstiečiams pasipriešinus sumanymas žlugo. Tuo pagrindu publikacijos autorius griežtai konstatavo: „Lietuviai pasirodytų visiškai bepročiai, jeigu savo žemes atiduotų socialistams šeimininkauti ir jų bandymams daryti“ [10, 2]. Šiuo atveju pirmiausia omenyje turėti vietiniai lietuviški, o ne iš Rytų užplūsti grasinantys svetimi socialistai.

Žvelgiant plačiau, bolševizmo grėsmės ir kovos prieš ją veiksnys 1918 m. tapo reikšmingu bei parankiu dešiniųjų ginklu kovoje prieš kairiuosius oponentus, taip pat ir socialinių klausimų plotmėje. Krikščioniškosios srovės atstovai polemikoje sąmoningai neryškino skirtumų bei prieštaravimų tarp atskirų kairiųjų grupuočių ir tapatino jas visas su bolševikais. Tokiai situacijai pravertė ir pačių kairiųjų, besispietusių aplink *Darbo balsą*, įtartinai santūri ar abejinga laikysena kritikos atžvilgiu. Dėl kaltinimų bolševizmu tik S. Kairys 1918 m. gegužės mėn. gale pateikė išsamesnę atsakymą oponentams, pabrėždamas, jog pastarieji žino, kad „yra socialistai ir socialistai“ ir kad „Lietuvos socialistų tarpe nėra srovės, kuri būtų pasiruošusi eiti bolševikų pėdomis“ [51, 2]. Pastarasis teiginys amžininkams, žinojusiems apie bolševikuojančių lietuvių raišką Rusijoje, turėjo kelti itin daug abejonų. Socializmo skeptikams nedarė įspūdžio ir iš Rusijos grįžusio Jono Vilkaičio platūs teoriniai išvedžiojimai apie socialdemokratų ir bolševikų skirtumus *Darbo balso* puslapiuose [16, Nr. 31, 2–3; Nr. 32, 3–4; Nr. 33, 1–2; Nr. 34, 2; Nr. 35, 3].

POLEMIKOS BRUOŽAI 1918 M. RUDENI

Baigiantis 1918 m. vasarai Vokietijos padėtis Vakarų fronte darėsi vis sudėtingesnė. Pribrendęs reikalas sudaryti paliaubas ir pradėti taikos derybas su Antante vertė vokiečius imtis centrinės valdžios reorganizavimo. Spalio 3 d. Vokietijoje sudaryta nauja, liberalia vadinta princo Makso Badeniečio vyriausybė. Naujasis kancleris ėmėsi žygių parlamentarizuoti imperijos politinę sistemą, paprašė paliaubų ir paskelbė apie pasirengimą pradėti taikos derybas. Spalio 5 d. M. Badenietis patvirtino, kad Vokietija pasiruošusi išeiti iš užimtų Rytų kraštų, jeigu tiems kraštams bus duotos garantijos laisvai spręsti savo likimą. Oberosto teritorijoje padvelkė permainomis [12, 92–93]. Viena jų tapo ir spalio 15 d. visiškai atšaukta

spaudos cenzūra. Ir beveik kartu su šiomis permainomis kairiųjų atstovaujama *Darbo balse* pasipylė kritika Lietuvos Valstybės Tarybai [34, 562–576]. Pagrindinė šios kritikos idėja buvo ta, kad esamoji Taryba diskreditavo save provokiška politika ir nusigręžė nuo plačiosios visuomenės lūkesčių. Tarybai, kurioje vyravo dešinieji, buvo priminti jos pasižadėjimai vokiečiams sujungti amžinai tvirtais saitais Lietuvą su Vokietija, paskelbti monarchiją 1918 m. liepos mėn. bei kiti žingsniai, kuriems kairieji nepritarė ir anksčiau priešinosi. Agituota sušaukti naują krašto konferenciją, kuri pasikeitus aplinkybėms turi išrinkti naujos sudėties Tarybą. Pastaroji turėsi parengti kraštą laisviems ir demokratiškiems Steigiamojo seimo rinkimams. Esamoji Valstybės Taryba, pasak *Darbo balso* bendradarbio (greičiausiai to paties S. Kairio), „atsistojo skersai demokratijos tiesiamame kelyje“ [19, 1]. Dešinieji, žinoma, turėjo sureaguoti gindami esamą instituciją, kuri tik dabar, vokiečių valdžiai ėmus silpti, pagaliau gavo progą tapti realia valdžia. *Tėvynės sargas* 1918 m. lapkričio 7 d. numeryje pabrėžė, jog esamą Tarybą palaiko „visos politikinės mūsų srovės, išskyrus socialdemokratų“. Taip pat pažymėta, kad ši publikacija – atsakas į *Darbo balso* paskelbtus prasimanymus, kad Tarybos nepalaiko beveik pusė ją sudarančių „klerikalų“ [43, 1–2].

Tad tenka pripažinti, kad besikeičiančiomis aplinkybėmis konstruktyvi polemika socialiniais klausimais politinėms jėgoms, besirungiančioms dėl valdžios perėmimo, toli gražu nebuvo pirmaeilis klausimas. Nors pati tematika lietuviškoje periodikoje nebuvo pamiršta. Štai spalio 23 d. *Vienybės* numeryje kunigas J. Šnapštys, pasirašinęs slapyvardžiu Margalis, publikavo straipsnį, kuriame atvirai aptarė ne tik tokias prieškariu „tradicines“ temas, kaip aukštos kainos, turtingų ūkininkų ir samdinių santykiai, bet ir okupacijos metu opias kovas su plėšikavimu, lietuviškos milicijos organizavimo problemas, netgi pareiškė, kad „svarbiausias gi daiktas – panaikinti rekvizicijas, sutvarkyti duonos gabenimą iš Lietuvos“ [30, 618]. Iki cenzūros panaikinimo toks tekstas negalėjo pasiekti skaitytojo. 1918 m. vėlyvojo rudens dešiniųjų spaudos publikacijose darbininkijos padėties klausimu charakteringai ryškėjo valstybės vaidmens akcentavimas sprendžiant pribrendusias problemas. Lapkričio mėn. pradžioje *Tėvynės sargo* bendradarbis į „darbo žmonių“, kuriems priskyre vidutinius ir nepasiturinčius valstiečius bei darbininkus, problemų sprendimą stengiasi žvelgti iš kuriamos Lietuvos valstybės pozicijų [2, 4]. Jis akcentavo, kad darbo žmonės savo būklės pagerinimą pirmiausia turėtų sieti su sava demokratine valstybe. Tiesa, atliepdamas sudėtingas besibaigiančios okupacijos realijas, pažymėjo, kad „apie tai dar pakolei nėra galima aiškiai išsitariani“. Bene aiškiausiai įsivaizduojamą valstybės vaidmenį sprendžiant darbininkų problemas nusakė Valstybės Tarybos narys Eliziejus Draugelis lapkričio 22 d., svarstydamas, kas tuo turi rūpintis – besikurianti Lietuvos valdžia ar kumečių tarybos [9, 2].

Socialdemokratų 1918 m. lapkričio mėn. jaudino labiau globalūs dalykai. Lapkričio 10–17 d. Vilniuje, *Darbo balso* redakcijos patalpose, vyko LSDP konferencija, dėl savo svarbos po kelių metų pavadinta tiesiog aštuntuoju šios partijos suvažiavimu. Ir taip jau sutapo, kad konferencijos metu Vokietijoje įvyko revoliucija, kurios avangarde buvo vokiečių socialdemokratų srovė. Tad lietuvių socialdemokratai nusprendė, kad pagaliau įvyko jų ilgai lauktas lūžis pasaulinėje istorijoje ir metas žaisti atviromis kortomis. Skelbta, kad revoliucija „pradės viešpatavimo gadinę darbininkų luomo ir visos plačiosios revoliucinės demokratijos tiek politikos, tiek ūkio ir visuomenės gyvenime“ [25, 1]. *Darbo balse* netrūko dėmesio ir simpatijų pokyčiams Vokietijoje, akcentuota, jog Vokietijos valdžia „dabar gali būti tik socialistiniais pagrindais besiremianti“, kad „valdžia Vokietijoje vien socialistinė turinti būti“ [15, 1–2]. Tad ir vienu artimiausių pagrindinių LSDP uždavinių nurodyta „rengtis prie socialistinės revoliucijos“, tiesa, nepaaiškinant, kaip ji Lietuvoje turėtų įvykti. Skelbta

apie ketinimą „suvisuomeninti, suvalstybinti kai kurias gyvenimo sritis“. Antai žemės reformos klausimu konferencijos nutarimuose buvo prabilta apie visos žemės nacionalizavimą kaip galutinį programinį tikslą. Tokiame kontekste diskusijos socialiniais klausimais socialdemokratams neatrodė dėmesio vertas užsiėmimas, nes socializmo įvedimas turėjo automatiškai išspręsti visas socialines problemas...

Socialdemokratų revoliucinis svaigulys bei faktiškas evoliucinio raidos kelio išsižadėjimas tarsi patvirtino ankstesnį oponentų įtarimą, kad nėra skirtumo tarp socialistų ir bolševikų ir kartu suteikė energijos negailestingai socialistų ir socializmo kritikai. Krikščionių srovės periodika, smerkdama vietinius socialistus ir jų elgseną, čia pat primindavo situaciją bolševikų užvaldytoje Rusijoje. Lapkričio 19 d. *Vienybės* numerio autorius, tarsi atjausdamas sunkią darbininkų („rankpelnių“), neturinčių duonos, drabužių, padėti, rašė: „Atsiranda dar tokių žmonių, kurie viliodami vargdienius geresniu būviu ir prižadėdami geresnį gyvenimą, laiks po laiko atitraukia nieko nejaučiantį žmogų nuo Dievo, dangstydamiesi vardu „užtarėjų darbo žmonių“ <...> Lygiai su darbininkais atsitiko ir Rusijoje. Ką tik ten bolševikai vargstantiems ir neprižadėjo? Ir duonos, ir liuosybės, ir žemės, ir ko tik širdis geidžia. O pažadai tęsėsi ik tol, kol bolševikai negavo valdžios. O kad gavo tai sudiev ir duonytė, ir laisvužė, ir žemelė. Darbininkai ne tik negavo, ko jiems žadėjo bolševikai, bet ir ką turėjo, prastojo“ [5, 687]. Lapkričio 7 d. *Tėvynės sargo* numerio bendradarbis, rašydamas apie demokratijos principų esmę, bylojo: „Taip pat yra negalima demokratizmo principų savintis ir juos monopolizuoti socialistinei srovei. Šie pastarieji kartais demokratizmo kaukę užsidėję, darbo žmonių gynėjais prisimetę, siekia savo paslaptinių tikslų. Jei kuomet buvo galima demokratizmo monopolizacijos rolę lošti, tai po atsitikimų Rusijoje ji rodosi karikatūringa, juokinga“ [2, 4].

Svarbu pažymėti, kad 1918 m. rudenį į ideologinę bei partinę polemiką įsitraukė ir Valstybės Tarybos oficiozas *Lietuvos aidas*, iki tol stengęsis atlikti savotiško srovių vienytojo, mediatoriaus vaidmenį. Poslinkį atspindėjo nuosaikiojo redaktoriaus Petro Klimo pakeitimas dešiniųjų pažiūrų atstovu Liudu Noreika. Šis faktas žymėjo ir kur kas gilesnį procesą – anksčiau minėtoje L. Giros publikacijoje įvardytos trečiosios lietuvių srovės – tautininkų – įsitraukimą į polemiką. Tai vėlgi tiesiogiai buvo susiję su socialdemokratų pradėta kampanija prieš Tarybą ir būtinybe ją atremti. Tautininkiškų nuostatų inteligentai natūraliai stoji į krikščioniškosios srovės, su kuria jau iki tol buvo konstruktyviai bendradarbiauta Tarybos veikloje, pusę. *Lietuvos aide* pasirodė prieš *Darbo balso* ir aplink jį susispietusią socialdemokratų poziciją nukreiptos redaktoriaus L. Noreikos [35; 36], kunigo Juozo Tumo-Vaižganto [46] publikacijos. Būdinga, kad šios publikacijos iš esmės buvo politinio pobūdžio ir siekė atskleisti Lietuvos Valstybės Tarybos nuopelnus Lietuvos valstybingumui bei nepagrįstą oponentų socialistų užsipuolimą. Jose nėra socialinio turinio polemikos apraiškų. Apskritai tuometinių tautininkų (viltininkų, pažangininkų) veiklai buvo charakteringas socialinės problematikos vengimas, neeskalavimas viešojoje retorikoje ir „akademiškas“ jos svarstymas vidiniuose debatuose [28, 311–332]. Pastarąjį bruožą galima išvelgti ir tautininkiškos srovės dominuojamo *Lietuvos aido* tam tikrose publikacijose. Jos buvo skirtos nuo dvarponių priklausiusių darbo žmonių kategorijų – bežemių [49], nuomininkų [8], vadinamųjų „grytelninkų“ [11] – specifinėms situacijoms bei aktualijoms.

Lietuvos aido intencija atsigręžti į žemės ūkio darbininkų problemas visiškai atitiko bendrąją lietuviško diskurso darbininkų klausimu tendenciją 1918 m. paskutiniaisiais mėnesiais. Kaip tik šiuo laiku dvarų darbininkų (vadinamųjų kumečių) padėtis tapo viena karščiausių ir aktualiausių temų lietuvių šviesuomenės aplinkoje. Kadangi, kaip jau minėta,

pramonės ir apskritai miestų darbininkų lietuvių sluoksnis buvo itin menkas ir beveik nereikšmingas, visų suinteresuotų politinių jėgų žvilgsniai natūraliai krypo į lietuviško kaimiško „proletariato“, kuris buvo kur kas gausesnis ir įtakingesnis, laikyseną bei nuostatas. LSDP kaimo darbininkus laikė natūralia savo atrama bei veiklos terpe, o dešinėsios jėgos šią visuomenės grupę matė kaip potencialiai labiausiai imlią bei paveikią bolševizmo idėjoms, atitinkamoje situacijoje pirmiausia galinčią destabilizuoti besikuriančią valstybę. 1918 m. lapkričio mėn. pabaigoje, po garsiosios krikščionių demokratų konferencijos, kurioje kompromisą pasiekė radikalūs (iš Rusijos grįžusių pabėgėlių) ir nuosaikūs (okupaciją vietoje prabuvusiųjų) šios srovės sparnai, energingojo jų lyderio kunigo Mykolo Krupavičiaus iniciatyva imtas leisti naujas srovės laikraštis *Laisvoji Lietuva*, kuris turėjo operatyviau ir lanksčiau reaguoti į laikmečio iššūkius [22, 328–330] nei santūrusis *Tėvynės sargas* ar konservatyvioji *Vienybė*. Publikacijos antrame *Laisvosios Lietuvos* numeryje autorius siūlė besikuriančios valstybės jėgomis kumečius, tą problemiškesnę visuomenės elementą, tiesiog „imti į globą ir apsaugoti nuo išnaudojimo“ [23, 1–2]. Jo manymu, esminis tokios priemonės mechanizmas – „lauko darbininkų profesinė sąjunga“, kuri apimtų visą Lietuvą ir pateiktų darbdaviams (dvarų savininkams) nustatytą darbo užmokesčio minimumą. Tad profsąjungos šiuo atveju matytos kaip alternatyva kylančioms kumečių taryboms. Pastaroji dvarų darbininkų organizavimosi forma 1918 m. lapkričio mėn. visuomeninės bei politinės raidos fone (pirmosios Lietuvos vyriausybės organizavimasis ir jos kvietimas kurti savivaldas parapiiniu principu – iš vienos pusės; minėtoji LSDP konferencija ir po jos kai kurių šios partijos segmentų, pvz., Vilniaus organizacijos, taip pat kitų kairiųjų jėgų akcentuotas darbininkų tarybų vaidmens absoliutinimas ir jų priešpriešinimas Valstybės Tarybai bei jos struktūroms – iš kitos pusės [34, 576–614]) kėlė vis daugiau susirūpinimo Lietuvos nepriklausomybės šalininkams. Tuo pačiu metu stiprėjant Rusijos bolševikų veiksmams regione ir augant pastarųjų įtakai tarp Lietuvos kairiųjų jėgų, konstruktyvaus dialogo, taip pat ir socialiniais klausimais, galimybė lietuvių politinėje terpėje sumenko iki minimumo.

IŠVADOS

Tiek apie ideologinę ir partinę polemiką apskritai, tiek ir apie siauresnę diskusiją socialiniais klausimais lietuviškoje Oberosto spaudoje Pirmojo pasaulinio karo metais imanoma kalbėti tik nuo 1917 m. rudens, kai okupacinė Vokietijos administracija leido įsteigti ne tik Lietuvos Tarybos laikraštį *Lietuvos aidas*, bet ir dar du lietuviškus periodinius leidinius, organizuojamus partiniu principu ir atstovaujančius dviem didžiausioms lietuvių politinėms-ideologinėms srovėms – socialdemokratų *Darbo balsui* ir krikščionių demokratų *Tėvynės sargui*.

Į ideologinę ir partinę polemiką, kuri iš esmės buvo prieškariu vykusios polemikos tęsinys, tiek lietuvių krikščionys, tiek ir socialistai žvelgė kaip į natūralų ir savaime suprantamą pozityvų reiškinį, todėl buvo galima manyti, kad tai taps esmine konstruktyvaus dialogo prielaida. Tačiau konstruktyvi, sisteminga polemika tarp skirtingų politinių jėgų nesiplėtojo ir priežastį galima įžvelgti skirtingose strateginėse ateities vizijose: jei krikščioniškasis judėjimas troško tik tobulinti, reformuoti esamą visuomenės santvarką, tai kairieji siekė ją iš pagrindų transformuoti į socialistinę. Konstruktyvumo trūko ir diskusijoje socialiniais klausimais, nors tam tikrų jo apraiškų būta aptariant socialiniu aspektu aktualią žemės reformą, nes socialistai, ieškodami atramos valstietijoje, tarsi linko įsiklausyti į jos reikalavimus ir kūrė lankstumo įspūdį.

1918 m. rudenį silpstant Vokietijos galiai, padvelkė permainomis ir Oberoste. Viena jų tapo visiškas spaudos cenzūros atšaukimas spalio 15 d. Nuo tada partinė polemika tapo gerokai aštresnė, tačiau konstruktyvumo neįgavo. Kairiesiems užsipuolus Lietuvos Valstybės Tarybą, prieš juos į politinę kovą greta krikščionių demokratų stėjo ir tautininkiškos srovės atstovai. Tačiau toje aštrioje polemikoje vėlgi randame tik menkas socialinio turinio apraiškas.

1918 m. lapkričio mėn. Vokietijoje kilusios revoliucijos atgarsiai lietuvių kairiesiems kūrė iliuziją, kad lemiamą visuomenės transformaciją jau čia pat, todėl jie pirmiausia būrė savo struktūras ir nė nesistengė eikvoti jėgų polemikai „siauru“ socialiniu klausimu. Dešiniųjų spaudoje retkarčiais pasirodydavo socialinio turinio publikacijos, kuriose ryškėjo lemiamo valstybės vaidmens tendencija sprendžiant problemas. Kairiesiems puoselėjant viltis dėl dvarų darbininkų paramos jų akcijoms, dešiniųjų spaudos dėmesys irgi pamažu buvo sutelktas į šios visuomeninės grupės, kurios laikysena įsivaizduota kaip galinti tapti lemtinga būsimoose revoliuciniuose sukrėtimuose, padėtį bei problemas.

Gauta 2023 11 08
Priimta 2023 12 04

Šaltiniai ir literatūra

- [1] A. K. [ALEKNA, Antanas]. Svetima srovė. *Vienybė*, 1918 birželio 26, Nr. 23, p. 345–346.
- [2] A. MATIS. Netikri keliai. *Tėvynės sargas*, 1918 lapkričio 7, Nr. 37, p. 4.
- [3] AIDUKAITĖ, Jolanta; BOGDANOVA, Natalija; GUOGIS, Arvydas. *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?* Vilnius: [Spaudmeta], 2012. 410 p.
- [4] BARKAUSKAITĖ, Marija. Globa, rūpyba ir labdara tarpukario Lietuvoje 1918–1940 metais. *Ugdymo problemos*, 1998, Nr. 3(30), p. 88–111.
- [5] BUJELIS. Padėjimas rankpelnį šiuo laiku. *Vienybė*, 1918 lapkričio 19, Nr. 44, p. 687–688.
- [6] BUKELEVIČIŪTĖ, Dalia; BUTKUS, Zenonas; ČERNIAUSKAS, Norbertas; GRODIS, Andrius; KASPARAVIČIUS, Algis Povilas; POLKAITĖ-PETKEVIČIENĖ, Giedrė. *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: VU, 2016. 413 p.
- [7] ČEPĖNAS, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 2. Vilnius: Lituanus, 1992. 840 p.
- [8] D. BURNA. Nuomininkai. *Lietuvos aidas*, 1918 gruodžio 14, Nr. 157, p. 2.
- [9] DRAUGELIS, Elziejus. Darbininkų klausimas. *Laisvoji Lietuva*, 1918 lapkričio 22, Nr. 1, p. 2.
- [10] DUMBRĖ, D. [BIKINAS, Juozas]. Pirmučiausis reikalas. *Tėvynės sargas*, 1918 liepos 16, Nr. 27, p. 1–3.
- [11] GALMINAS, Peliksas. Lietuvos grytelninkai. *Lietuvos aidas*, 1918 lapkričio 7, Nr. 125, p. 2–3.
- [12] GIMŽAUSKAS, Edmundas. Pirmasis pasaulinis – didysis „tautų vadavimo“ karas. Ką jis reiškė Lietuvai? *Lietuvos istorija*. T. X. D. 1: Nepriklausomybė 1918–1940 m. Red. Č. Laurinavičius. Vilnius, 2013, p. 23–94.
- [13] GIMŽAUSKAS, Edmundas. Vokiečių karinės okupacijos poveikis Lietuvos visuomenei ir besiformuojančiam valstybingumui. *Karo archyvas*, 2010, Nr. XXV, p. 98–123.
- [14] GLASER, Stefan. *Okupacja niemiecka na Litwie w latach 1915–1918: stosunki prawne*. Lwów: Wydawnictwo do Dziejów i Kultury Ziem Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej, 1929. 191 p.
- [15] Iš vokiečių revoliucinės kūrybos. *Darbo balsas*, 1918 lapkričio 19, Nr. 46, p. 1–2.
- [16] J. B-DIS [VILKAITIS, Jonas]. Tos dienos klausimais. *Darbo balsas*, 1918 rugpjūčio 18, Nr. 31, p. 2–3; 1918 rugpjūčio 23, Nr. 32, p. 3–4; 1918 rugpjūčio 30, Nr. 33, p. 1–2; 1918 rugsėjo 5, Nr. 34, p. 2; 1918 rugsėjo 12, Nr. 35, p. 3.
- [17] JANULAITIS, Augustinas. Lietuvos nepriklausomybės keliai. *Kultūra*, 1931, Nr. 1, p. 1–9.

- [18] JURĖNIENĖ, Virginija. *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pirmojoje pusėje*. Vilnius: VU leidykla, 2006. 290 p.
- [19] K. [KAIRYS, Steponas]. Tuojau šaukime konferenciją. *Darbo balsas*, 1918 spalio 30, Nr. 42, p. 1–2.
- [20] [KAIRYS, Steponas]. Žodis į skaitytojus. *Darbo balsas*, 1918 lapkričio 15, Nr. 1, p. 1–3.
- [21] KARČIAUSKAITĖ, Indrė. Katalikiškojo moterų judėjimo srovė Lietuvoje (1907–1940). Disertacija. Kaunas: VDU leidykla, 2007. 274 p.
- [22] KRUPAVIČIUS, Mykolas. *Atsiminimai*. Chicago: Lietuviškos knygos klubas, 1972. 364 p.
- [23] Kumečių vargai. *Laisvoji Lietuva*, 1918 lapkričio 30, Nr. 2, p. 1–2.
- [24] L. G. [GIRA, Liudas]. Vienybė ir politinių srovių telkimas. *Tėvynės sargas*, 1918 sausio 25, Nr. 3, p. 1–3.
- [25] L.S.D. Partija (1893–1918). Partijos konferencijos (10/XI–17/XI) nutarimai. *Darbo balsas*, 1918 lapkričio 26, Nr. 48, p. 1–2.
- [26] LAZAUSKAS, Juozas. Lietuvos pramonės raida. *Sėja*, 1966, Nr. 2–3, p. 8.
- [27] LIULEVIČIUS, Vėjas Gabriėlius. *War Land on the Eastern Front: culture, national identity and German occupation in World War I*. Cambridge: Univ. Press, 2000. 309 p.
- [28] LUKOŠEVIČIUS, Vincentas. *Liberalizmo raida Lietuvoje XIX a. pab. – 1940 m.* Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995. 483 p.
- [29] MARGALIS [ŠNAPŠTYS, Juozas]. Į darbą atgimstančiai Tėvynei! *Vienybė*, 1918 balandžio 10, Nr. 12, p. 170–172.
- [30] MARGALIS [ŠNAPŠTYS, Juozas]. Kas visų pirma mūsų sodžiuje šiandieną reikalinga? *Vienybė*, 1918 spalio 28, Nr. 40, p. 618.
- [31] MARGALIS [ŠNAPŠTYS, Juozas]. Žemės klausimas. *Vienybė*, 1918 sausio 29, Nr. 3, p. 39–42.
- [32] MATULEVIČIUS, Jurgis. Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo. *Draugija*, 1909, Nr. 31–32, p. 327–350.
- [33] MEŠKAUSKAS, Kazimieras; PURONAS, Vytautas; MEŠKAUSKIENĖ, Malvina; JURGINIS, Juozas. *Lietuvos pramonė ikisocialistiniu laikotarpiu*. Vilnius: Mintis, 1976. 477 p.
- [34] MITRULEVIČIUS, Gintaras. *Lietuvos socialdemokratijos ideologinė-politinė raida 1914–1919 metais: Istoriografija, tarpautinis ir istorinis kontekstai, santykis su Lietuvos valstybingumo kūrimu*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2014. 831 p.
- [35] NR. [NOREIKA, Liudas]. Kad ir netinka, bet tiesa. *Lietuvos aidas*, 1918 lapkričio 10, Nr. 128, p. 2.
- [36] NR. [NOREIKA, Liudas]. Lietuvos ardytojai. *Lietuvos aidas*, 1918 spalio 29, Nr. 118, p. 2.
- [37] PIVORIENĖ, Jolanta; MIKALAIUSKAITĖ, Daiva. Tarpukario Lietuvos socialinės apsaugos sistemos formavimosi prielaidos. *Socialinis darbas*, 2005, Nr. 4(1), p. 87–94.
- [38] PRUSKUS, Valdas. *Katalikų socialinė mintis Lietuvoje (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia)*. Vilnius: Katalikų Akademija, 1995. 224 p.
- [39] PRUSKUS, Valdas. *Socialinė katalikybė Lietuvoje. Laiko iššūkiai ir atsako trajektorijos (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia)*. Vilnius: Technika, 2008. 390 p.
- [40] RAČKELIENĖ, Aldona. Socialinės globos Lietuvoje istoriniai aspektai. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 2005, Nr. 3, p. 75–87.
- [41] S. K. [KAIRYS, Steponas]. Dėl tautinės vienybės. *Darbo balsas*, 1918 vasario 5, Nr. 7, p. 1–2.
- [42] S. K. [KAIRYS, Steponas]. Reikia organizuotis. *Darbo balsas*, 1917 gruodžio 30, Nr. 4, p. 1–3.
- [43] SAUGUS [GIRA, Liudas]. Kas nepalaiko ir kas palaiko Tarybą. *Tėvynės sargas*, 1918 lapkričio 7, Nr. 37, p. 1–2.
- [44] ST. BRŠ. [BRAŠIŠKIS, Stasys]. Susiėlimas. *Darbo balsas*, 1918 balandžio 4, Nr. 15, p. 2–3.

- [45] ŠAULYS, Kazimieras. *Sociologija*. Kaunas: [Šv. Kazimiero draugijos leidinys], 1910. 92 p.
- [46] TUMAS, Juozas. Bolševizmo kopijavimas. *Lietuvos aidas*, 1918 lapkričio 21, Nr. 137, p. 1.
- [47] URBŠIENĖ, Marija. Vokiečių karo meto spauda ir Lietuva. *Karo archyvas*, 1936, Nr. VII, p. 143–219.
- [48] V. K. Krikščionybės keliu. *Tėvynės sargas*, 1918 balandžio 25, Nr. 16, p. 4–5.
- [49] VARGŠAS K.-AS. Bežemių klausimu. *Lietuvos aidas*, 1918 lapkričio 1, Nr. 121, p. 3.
- [50] VASKELA, Gediminas. *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m.* Vilnius: LII leidykla, 1998. 318 p.
- [51] VIC. [KAIRYS, Steponas]. Mūsų draugams ir skaitytojams. *Darbo balsas*, 1918 gegužės 25, Nr. 22, p. 1–3.
- [52] X. Kaip išrodytų mūsų Lietuva, jei socialistai paimtų į savo rankas valdžią. *Tėvynės sargas*, 1918 gegužės 1, Nr. 17, p. 5–6.
- [53] ВОЛКАВА, Вольга. Палітыка нямецкай адміністрацыі ў галіне прэсы на тэрыторыі Обер Ост у гады Першай сусветнай вайны (на прыкладзе „Bialystoker Zeitung“). *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, 2013, No. 39, s. 213–220.
- [54] ЗАХАРОВ, Михаил; ТУЧКОВА, Елвира. *Право социального обеспечения России*. Москва: Издательство Волтерс Клувер, 2005. 608 с.
- [55] МЕЛНИКОВ, Виктор; ХОЛОСТОВА, Евдокия. *История социальной работы в России*. Москва: Дашков и Ко, 2004. 344 с.
- [56] ТОМАШЕВСКИЙ, Кирил. *Очерки трудового права. История, философия, проблемы систем и источников*. Минск: Издательский центр БГУ, 2009. 336 с.

EDMUNDAS GIMŽAUSKAS

Reflections of Ideological and Party Polemic on Social Issues in the Lithuanian Oberost Press, 1917–1918

Summary

In the second half of the nineteenth century, a production structure based on a new form of property and a new form of labour – capital and wage labour, respectively – were evolving in the economies of Western European countries. Societies began to exhibit divisions and oppositions based on this conflict between labour and capital. Pope Leo XIII referred to this conflict, which had become particularly acute in Western countries, as ‘social question’. At the beginning of the twentieth century, the discussion of this issue became topical in Lithuania as well and was active primarily in Catholic circles. Although the period of the German occupation in Lithuania during World War I became a crucial starting point on the path to the social security policy of an independent state, it has been very poorly researched in this regard until now. It is therefore important to clarify how social problems were reflected in the environment of Lithuanians under the German occupation and what the tendencies of the pre-war social discourse were under the new circumstances. The essence and features of such discourse are most promisingly revealed not through the simple broadcast of certain attitudes and postulates by specific social groups, which, incidentally, was a common practice, but through polemic on an ideological, party basis. Therefore, in this study, we attempt to look at the perception of the ‘social question’ through this particular prism.

In the autumn of 1917, as the political process leading to greater independence for Lithuania was developing, the Germans allowed the establishment not only of *Lietuvos aidas* [Echo of Lithuania], the official organ of the Lithuanian Council, but also of two other Lithuanian periodicals, organised on the party principle and representing the two largest Lithuanian political-ideological currents: the Social Democrats and the Christian Democrats. From then on, it becomes possible to talk about the columns, themes, their differences and tendencies of the Lithuanian periodical Oberost press, including the sphere of social issues. It is important to note that both Christian and social democrats viewed ideological and party polemic, which were essentially a continuation of the pre-war polemic, as a natural and self-evident phenomenon with a positive foundation. However, a systematic constructive polemic between these different forces did not develop, and the reason for this should be sought in different strategic visions of the future: while the Christian movement desired only to improve and reform the existing social order, the leftists sought to fundamentally transform it into a socialist one, in other words, to change the rules of the game as such. This also applied to the discussion of social issues, but it was only in the discussion of the socially relevant issue of land reform that manifestations of a constructive dialogue could be observed. As the socialists sought to expand their support base among Lithuanian peasants, they seemed to listen to their wishes and created an impression of flexibility.

In early October 1918, as Germany approached the brink of military defeat and began to liberalise its policies, changes also swept through Oberost. One of them was the complete abolition of press censorship on 15 October. From then on, party polemic in the Lithuanian press became significantly sharper and more straightforward, but did not gain constructiveness. It was more like a political struggle taken to rhetorical extremes, with disinformation and demagoguery. The *Darbo balsas* [The Voice of Labour], the mouthpiece of the left wing, poured criticism on the right-dominated Lithuanian State Council, which was still freeing itself from the grip of the occupation administration and trying to become an actual governing institution. In this situation, the nationalist-dominated *Lietuvos aidas*, the official organ of the Council, which until then was trying to maintain the role of a unifier or a mediator of political forces, also engaged in the polemic. From now on, the nationalist current, united with the Christian Democrats, stood against the socialists on the ideological front. Yet again, we find only meagre manifestations of social content in that sharp polemic. Individual publications of social content would occasionally appear in the right-wing press, and a tendency towards a decisive role of the state in solving social problems emerged in late autumn of 1918. Meanwhile, the echoes of the revolution in Germany gave the leftists the illusion that the time had come for a decisive transformation of society in Lithuania, so they did not attach great importance to narrow social polemic with opponents at that time. With a small layer of industrial workers in Lithuania, the attention of both the left-wing and right-wing press concentrated on the situation and problems of manor workers as a social group whose attitude was imagined to be decisive in the development of events in the upcoming revolutionary upheavals.

Keywords: social question, polemic, First World War, German occupation, Lithuanian periodicals